

UOT 78.03

RUMİYƏ MƏMMƏDOVA*

İNTİBAH DÖVRÜNDƏ MUSİQİ MƏDƏNİYYƏTİ

Məqalədə İntibah dövrü və bu dövrdə musiqi sahəsində baş verən yeniliklər haqqında ətraflı məlumat verilir. İntibah və ya Renessans Qərbi tarixinin XIV və XVI əsrlərini əhatə edən mədəni cərəyandır. İtaliyanın Florensiya bölgəsində yaranan və XVI əsrə qədər Avropanın digər ölkələrinə yayılan intibah incəsənət, memarlıq, fəlsəfə, ədəbiyyat, musiqi, elm, texnologiya, siyasət, din və digər sahələrə öz təsirini göstərmişdir. Bu dövrün ideyaları insan şəxsiyyətini, onun mənəvi aləmini ön plana çəkmək, insanpərvərliyin yayılmasına xidmət etmək idi. Diqqət mərkəzində sadə insan obrazı durduğuna görə İntibah dövrünə Humanizm dövrü, bu ideyanın davamçılarına isə “humanistlər” deyirdilər. İntibah dövrü orta əsrlər dövrünün qanunlarına kəskin etiraz edir, antik dövrün mədəniyyətini yenidən canlandırmağa çalışaraq, dünyəvi xarakter daşıyırdı. Antik dövrə müraciət nəticəsində İntibah dövrünə Renessans, yəni “yenidən doğulma”, “dirçəliş” dövrü də deyilir. Musiqi sahəsində bu dövrdə baş vermiş ən mühüm yeniliklər opera janrının yaranması, musiqi alətlərinə oyanan böyük marağın nəticəsində orqan alətinin pozitiv və portativ, violanın viola da qamba, viola da qraqi kimi növlərinin əmələ gəlməsi, ikisəsliyə üçsəsliyə keçilməsi, kilsə ladlarının major və minor ladları ilə əvəz olunması, nəzəriyyə qanunlarının araşdırılıb, ritm, kontrapunkt üsullarının yaradılması, bir sıra musiqi janrlarının meydana gəlməsi idi.

Açar sözlər: *intibah, musiqi, mədəniyyət, opera*

Qərbi mədəniyyəti tarixində Orta əsrlər dövrü ilə Yeni dövr arasındakı mərhələ İntibah dövrü adlanır ki, bu dövr XIV-XVI əsrləri əhatə edir. XIV əsrdə Avropada baş vermiş tarixi-ictimai dəyişikliklər İntibah dövrünün yaranmasına zəmin hazırladı. Belə ki, uzun illər davam edən feodalizm quruluşu burjuaziyanın aparıcı sinif olduğu kapitalizmlə əvəz olundu. Bu mərhələ eyni zamanda yeni şəhərlərin salınması, kitab çapının ixtirası, elm və incəsənət mərkəzlərinin yaradılması kimi bir sıra səciyyəvi hadisələrlə əlamətdar idi. Həmin hadisələr ictimai inkişafa, o cümlədən insanların maariflənməsinə, elmlə maraqlanmasına, cəmiyyətdəki fəallığın artmasına təkan verdi.

İntibah dövrünün ideyaları əsasən kübar xarakterli olaraq insan şəxsiyyətini, onun mənəvi aləmini ön plana çəkir, insanpərvərliyin yayılmasına xidmət edirdi. Diqqət mərkəzində sadə insan obrazı durduğuna görə İntibah dövrünə Humanizm dövrü, bu ideyanın davamçılarına isə “humanistlər” deyirdilər. Qeyd etmək lazımdır ki, “humanizm” – “insanpərvərlik” deməkdir. Humanistlər orta əsrlərdə insanların haqq və hüquqlarını əlindən alan, şəxsiyyətini alçaldan fikirlərə qarşı çıxırdılar. Onların əsas qayəsi insan şəxsiyyətinə, mənəvi aləminə, hiss və duyğularına, düşüncələrinə yüksək qiymət vermək, hətta insanı “yenidən diriltmək” idi.

İntibah dövrü orta əsrlər dövrünün qanunlarına kəskin etiraz edir, antik dövrün mədəniyyətini yenidən canlandırmağa çalışaraq, insan şəxsiyyətinə dəyər verir və dünyəvi xarakter daşıyırdı. Antik dövrə müraciət nəticəsində aydın olur ki, bu dövrdə də humanizm dəyərləri, yəni insan problemini ön plana çəkmək xüsusiyyəti aparıcılıq təşkil edib. Buna görə də İntibah dövrünə Renessans, yəni “yenidən doğulma”, “dirçəliş” dövrü də deyilir.

“İntibah” sözünü ilk dəfə italyan humanistləri işlətməmişdir. Lakin müasir dövrdə qəbul olunan mənada bu termin fransız tarixçisi Jül Mişle tərəfindən XIX əsrdə istifadə edilmişdir.

İntibah dövrü Avropada XIV-XVI əsrlərə təsadüf etsə də, Şərqi ölkələrində daha əvvəllər - Çində VIII-XII, Yaxın Şərqi XI-XV əsrləri əhatə edir. Hətta bəzi alimlərin fikrincə, məhz Şərqi ölkələrinin intibah mədəniyyəti Qərbdə İntibahın yaranmasına təkan vermişdir.

İntibah mədəniyyətinin ilk vətəni İtaliya sayılır. İtaliyada Qərbi Avropanın başqa ölkələrinə nisbətən daha güclü iqtisadi-siyasi inkişaf olduğu üçün İntibah mədəniyyətinin burada kök salmasına zəmin yaranmışdı.

Bəzi tarixçilərin fikrincə, İntibah dövrü bir sıra kitabxanalarda əsrlərlə unudulan qədim məlumatların yenidən "kəşf edilməsi" və yunan, ərəb dillərində olan kitabların digər dillərə, xüsusilə də alman dilinə tərcüməsi nəticəsində yaranmışdır. Digər tarixçilərin fikrincə isə İntibah dövrünün ideyaları öz başlanğıcını XIII əsrin sonlarında Dante Aligyeri (1265-1321), Françesko Petrarkanın (1304-1374) və Covanni Bokaççonun (1313-1375) yazılarından, Giotto di Bondonenin (1267-1337) rəsmlərindən götürür. Bu aspektdən yanaşıldığında İntibah dövrünün təməli XIV əsr rəssam və ədəblərin yaradıcılığında atılmış hesab olunur. Ümumiyyətlə, İtalyada intibah dövrü aşağıdakı mərhələlərə bölünür:

- Protorenessans (XIII- XIV əsrin 2-ci yarısı);
- Erkən intibah (XV əsr);
- Yüksək intibah (XV əsrin sonu, XVI əsrin əvvəlləri);
- Son intibah (XVI əsrin sonları).

İntibah dövrü mədəniyyətin bütün sahələrində olduğu kimi musiqi sahəsinə də öz təsirini göstərmişdir. Belə ki, əsas orta əsrlər dövründə qoyulan musiqi formaları İntibah dövründə yeni quruluş almağa başlayır: ikisəslilikdən üçsəsliliyə keçilir, dünyəvi musiqi hökmranlıq edir, dini musiqi öz əhəmiyyətini itirdiyi üçün xalq musiqisinin təsiri güclənir, kilsə ladları major və minor ladları ilə əvəz olunur, nəzəriyyə qanunları araşdırılır, ritm, kontrapunkt üsulları yaradılır (paralel kvinta və oktavalər qadağan edilir), polifoniya ilə harmoniya bir-birindən ayrılır, cəld ritm, aksentlər, sinkopalar, saxlanılan notlar, dissonanslar, forşlaqlar, trellərdən istifadə edilir. Dünyəvi musiqidə yeni janrlar: frottola, villanella, lauda, kaççıya, ballada, madriqal meydana gəlməyə başlayır. İlk instrumental formalar – variyasiya, prelüd, tokkata, riçerkalar yaranır.

İntibah dövründə instrumental musiqi sahəsində də bir sıra dəyişikliklər müşahidə olunur. Belə ki, bu dövrə qədər musiqi alətləri ancaq insan səsini, vokal ifanı müşayiət etmək məqsədi daşıyırdısa İntibah dövründə artıq alətlərə böyük maraq oyanır və ifa imkanları insan səsindən daha geniş olmağa başlayır. Həmin dövrdə, əsasən, klavişli və simli alətlərə xüsusi diqqət yaranır: orqan alətinin pozitiv və portativ, violanın viola da qamba, viola da qraqi kimi növləri əmələ gəlir.

Instrumental musiqi sahəsində isə bir-birindən fərqli iki stil yaranır. Bunlardan biri lütnya və ya klavesin stili olub "zərif stil", ikincisi isə orqan və ya "ciddi stil" adlanır.

Rəssamlıq, memarlıq, heykəltaraşlıq sahəsində İntibah dövrünün təməli İtaliyada atılsa da, musiqi sahəsində intibah Niderland – Franko-Flamand və Burqondiyada öz inkişafına başlamışdır.

Flamanya (Niderland) məktəbinin yaranmasına G.Makaultun (G.Machault 1300-1377) yaradıcılığı xüsusi təkan vermişdir. Machault XIV əsr Avropa musiqisinin öndəri sayılırdı. O, çoxsaylı motetlər, balladalar, messalar və b. əsərlərin müəllifi kimi məşhurdur.

Flamanya məktəbi artıq XV əsrdə ən yüksək zirvəyə qalxır. Bu məktəbin nümayəndələri olan G.Düfai, İ.Okeqem, J.Depre, A.Villaerd, O.Lasso, T.Obrext və başqaları öz bəstəkarlıq üslubları ilə bütün dünyada şöhrət qazanırlar. Həmçinin bu bəstəkarlar dövrün əhəmiyyətli üslubu olan polifoniyayı inkişaf etdirərək bu sahədə öz dəst-xəttlərini yaratmışlar.

İntibah dövründə bütün ölkələrdə polifoniya üslubu mürəkkəbləşsə də, Niderlandda bu texnika daha yüksək zirvəyə qalxmışdır. Flamand məktəbinin nümayəndələri daha çox messa, motet

və çoxsəsli mahnılarda polifoniyadan istifadə edirdilər. Çoxsəsli musiqinin əsas tərkibi olan kanon forması da Niderland polifonistlərinin yaradıcılığında öz yüksək zirvəsinə çatmışdır. Hətta onların yaradıcılığında kanon forma kimi yox, yazı növü kimi verilmişdi. Bu məktəbin nümayəndələri başqa ölkələrin bəstəkarları ilə sıx əlaqədə olduqları üçün onların üslubları digər ölkələrə də yayılırdı.

XV əsr Niderland məktəbinin görkəmli nümayəndəsi G.Düfainin polifoniya sahəsində xidmətləri çox genişdir. O, əsərlərini müxtəlif imitasiya texnikaları ilə zənginləşdirmiş və həmin dövr üçün yeni sayılan IV bas səsindən istifadə etmişdir. Digər bəstəkar Josken Deprenin də polifoniya üslubunun inkişafında böyük rolu vardır. O da musiqi tarixində kontrapunkt ustası kimi ad qazanmışdır.

Franko-flamand bəstəkarı Orlando Lasso Niderland polifonik məktəbinin son nümayəndəsidir. O, ciddi üslub texnikasının ən böyük sənətkarı olmuş, yaradıcılığında xor polifoniyası yüksək zirvəyə çatmışdır. Bəstəkar 2000-dən çox dini və dünyəvi əsərlər – messalar, motetlər, mahnı məcmuələri, psalmalar (dini musiqi növü), madriqallar bəstələmişdir.

İntibah dövründə polifoniya üslubu İtaliya bəstəkarlarının yaradıcılığında da əhəmiyyətli yer tutur. Burada professional musiqinin inkişafı Roma və Venesiya məktəblərinin adı ilə bağlıdır. Venesiya məktəbinin banisi Andrian Vilart, Roma məktəbinin ən məşhur nümayəndəsi isə C.Palestrina olmuşdur. Vilart kontrapunkt, ritm, harmoniya, musiqi deklomasiyası sahəsində cəsur eksperimentləri ilə, Palestrina isə akkordlu polifoniya üslubunu yaratmasıyla şöhrət qazanmışdır.

İntibah dövründə fransız polifoniya məktəbinin nümayəndələrinin də musiqi sahəsində rolu böyükdür. Fransa polifoniya məktəbinin ən görkəmli nümayəndələri Filipp de Vitri və Gilyom de Maşo olmuşdur.

Filipp de Vitri not yazısı və nəzəriyyə sahəsində böyük xidmətlər göstərmiş, xromatizm və sinkopalardan istifadə etmişdir. Həmçinin o, paralel oktava və kvintaların işlənməsinə qarşı çıxan bəstəkarların ilki idi. Fransız polifoniya məktəbinin digər nümayəndəsi olan Gilyom de Maşo isə ilk dördsəsli polifonik messanın müəllifi olmuşdur. Bəstəkarın modulyasiya texnikası “klassik” kadansların yaranmasına təkan vermişdir.

XV-XVI əsrlər Fransada musiqi sahəsində əsl çiçəklənmə hesab olunur. Bu dövrdə çoxsəsli mahnı növü olan şansonlar yaranır. Şansonların melodiyları xalq mahnılarından götürülür, mətni isə qəmgin xarakter daşıyırdı.

Musiqi sahəsində İntibah dövrünün ən böyük nailiyyətlərindən biri opera janrının yaranması oldu. Bu janr XVI əsrin axırlarında mədəniyyətin yüksək inkişaf etdiyi İtaliyanın Florensiya şəhərində meydana çıxdı. Bu yeni janrın yaranmasında şairlər, müğənnilər və musiqiçilərin xüsusi xidməti var idi.

Opera janrının yaranması XVII əsrin musiqi mədəniyyəti tarixində sərhəd rolunu oynadı. Belə ki, əsrlərlə toplanmış nailiyyətlər XVII əsrə doğru istiqamətlənmiş və bu əsrdən etibarən musiqi sənətinin çoxsaylı janr və formaları yaranmağa başlamışdır. Məhz bu əsr kübar və dini professional musiqilərin qovuşma mərhələsini yekunlaşdırır.

Opera kimi janrın meydana gəlmə faktı musiqi sənətində möhtəşəm evalusiyadan xəbər verirdi. Bu, eyni zamanda təfəkkürlərdə dərin irəliləyiş yaradaraq musiqidə kübar elementlərin artması sayəsində orta əsrlərin təfəkküründən uzaqlaşma və ən nəhayət, müasir insanı narahat edən problemləri və həyatiliyi özündə əks etdirən sənət sahələrinin yaranması ilə nəticələnmişdir. Təsadüfi deyil ki, opera janrı yarandığı ilk gündən etibarən aparıcı janr olmuş və bugünə qədər öz əhəmiyyətini itirməmişdir. İlk operalar Florensiya şəhərində yaransa da, daha sonralar bu janr Avropanın digər ölkələrinə yayılmışdır.

Ümumdünya tarixinin ən görkəmli dövrlərindən olan İntibah incəsənətin bütün sahələrində etdiyi yeniliklərlə özündən sonrakı dövrlərə müsbət təsirini göstərmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Əfəndiyeva E. Musiqi əsərlərinin təhlili. Bakı, 2009, 391 s.
2. Əfəndiyeva E. Qərbi Avropa musiqi ədəbiyyatı. Bakı, 2011, 430 s.
3. Qasımova R.Y., Dünyamalıyeva R.R. "Musiqi tarixi" I hissə. Naxçıvan, 2016, 247 s.
4. <https://secure.dobgm.gov.tr/opera2013/pdf/dunyaoperatarihi.pdf>
5. https://az.wikipedia.org/wiki/%C4%B0ntibah_d%C3%B6vr%C3%BC
6. <https://portal.azertag.az/az/encyclopedia/post/2276>

**Naxçıvan Dövlət Universiteti*

E-mail: azermemmedov87@gmail.com

Rumiya Mammadova

MUSIC CULTURE IN THE RENAISSANCE

The article provides detailed information about the Renaissance and the innovations in the field of music during this period. The Renaissance is a cultural trend that spans the fourteenth and sixteenth centuries of Western history. The Renaissance, which originated in Florence, Italy, and spread to other European countries until the 16th century, influenced art, architecture, philosophy, literature, music, science, technology, politics, religion, and other fields. The ideas of this period were to highlight the human personality, its spiritual world, to serve the spread of humanity. Because of the focus on the image of the common man, the Renaissance was called the Age of Humanism, and the followers of this idea were called "humanists." The Renaissance strongly objected to the laws of the Middle Ages, trying to revive the culture of antiquity, and had a secular character. As a result of the appeal to the ancient period, the Renaissance is also called the Renaissance, ie the period of "rebirth". The most important innovations in the field of music during this period were the emergence of the opera genre, the emergence of positive and portable types of organ instruments, viola da gamba, viola da gragi, the transition from two-voice to three-voice, the replacement of church keys with major and minor keys. The study of the laws of theory, the creation of rhythm, counterpoint methods, the emergence of a number of musical genres.

Keywords: *renaissance, music, culture, opera*

Румия Мамедова

МУЗЫКАЛЬНАЯ КУЛЬТУРА В РЕНЕССАНСЕ

В статье представлена подробная информация о Ренессансе и нововведениях в области музыки в этот период. Возрождение - это культурная тенденция, охватывающая четырнадцатый и шестнадцатый века западной истории. Возрождение, зародившееся во Флоренции, Италия, и распространившееся на другие европейские страны до шестнадцатый века, оказало влияние на искусство, архитектуру, философию, литературу, музыку, науку, технологии, политику, религию и другие области. Идеи этого периода заключались

в том, чтобы выделить человеческую личность, ее духовный мир, чтобы служить распространению человечества. Из-за ориентации на образ простого человека Возрождение было названо Эпохой гуманизма, а последователей этой идеи - «гуманистами». Возрождение категорически возражало против законов средневековья, пытаясь возродить культуру античности, и носило светский характер. В связи с обращением к античному периоду, Возрождение также называют Ренессансом. Наиболее важными нововведениями в области музыки в этот период стали появление оперного жанра, появление позитивных и переносных типов органных инструментов, виола да гамба, виола да граги, переход от двухголосного к трехголосному, замена церковных тональностей на мажорные и минорные, изучение законов теории, создание ритма, методы контрапункта, появление ряда музыкальных жанров.

Ключевые слова: *ренессанс, музыка, культура, опера.*

(AMEA-nın müxbir İnara Məhərrəmovə tərəfindən təqdim edilmişdir)

Daxilolma tarixi: İlkin variant 08.07.2021

Son variant 17.09.2021